

Norbert Elias, *Ölmekte Olanların Yalnızlığı Üzerine*, Çev. Oğuzhan Ekinci, İstanbul: İletişim Yayınları, 2023, s. 104.

Değerlendiren: Bahar Bulut

1897 Wroclaw’da doğmuş ve 1990 yılına kadar yaşamını sürdürmüş olan Norbert Elias, Alman Yahudi kültürü sosyoloğudur. Çalışmalarının genelinde davranış, duygu, bilgi gibi kavramların birbirleri arasındaki bağlantıya odaklanmaya çalışmıştır. Birçok konuda yazmış olduğu sayısız kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Hayatındaki bu gelişimi sağlayan önemli isimlerden biri Karl Mannheim’dır. Onun asistanlığını yapması ve çalışmalarını takip etmeye başlaması bir anlamda bu gelişimin önünü açmıştır. Elias dönemin siyasi olaylarına karşı tepkisiz kalmamış, I. Dünya Savaşı’nda Alman ordusunda gönüllü olarak çalışmış, Alman-Yahudi gençlik hareketi “Blau-Weiss” (Mavi-Beyaz) içinde de önde gelen isimlerden biri olmuştur. Fakat Naziler döneminde Almanya’dan ayrılarak önce 1933 yılında Paris’e sonra 1935 yılında İngiltere’ye giderek Mannheim ile çalışmaya başlamıştır. Özellikle “*Uygarlığın Çöküşü*” adlı çalışmasıyla dikkat çekmiştir. Norbert Elias bulunduğu dönemin sosyolojik anlayışını bir kenara bırakarak, birey ve toplum ilişkisine ve toplumların değişmesi sürecine odaklanmış ve eserlerinde de bu süreçleri kaleme almıştır. Elias’ın bu bağlamda ele aldığı diğer bir çalışması “*Ölmekte Olanların Yalnızlığı Üzerine*” adlı kitabıdır. Bu kitap aslında uygarlık sürecinin izini sürmektedir. Toplumda gerçekleşen değişimlerden biri olarak ‘ölüm’ değinmektedir. Değerlendirilmesi yapılan bu kitap iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, kitabında ismi olan “*Ölmekte Olanların Yalnızlığı Üzerine*”, ikinci bölüm ise

@ Doktora öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bahar199.bb@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0002-2777-1775>

DOI: 10.12658/D0397
insan & toplum, 2025;
insanvetoplum.org

“Yaşlanmak ve Ölmek: Bazı Sosyolojik Sorunlar” şeklinde başlıklandırılmıştır. İlk bölümünde Philippe Aries’i eleştirmekte ve onun “geçmiş zamanlarda insanların huzur ve sükunetle öldükleri” varsayımını sorgulamaktadır. Fransız toplum tarihçisi Philippe Aries, ölümle ilgili gelenekleri aktardığı “*Batılının Ölüm Karşısında Tavrıları*” adlı çalışmasında modern zamanla birlikte toplumun değiştiğini ve bu bağlamda ölüm kavramının anlamının da değişikliğe uğradığını, ölümün modern zamanda kötü bir şey olduğunu ve insanların buna tahammül edemediğini ifade etmiştir. Aries’e göre bu nedenle ölümün diğer insanlardan uzakta gerçekleşmesi gerekmektedir. Elias ise ifade edilen bu düşüncüyü kitabında sorgulamıştır.

Burada ifade edilen temel kavramlardan biri yalnızlıktır. Bilindiği üzere yalnızlığın birçok tanımı mevcuttur. Elias yalnızlık kavramını, ne Peplau ve Perlman (1982: 100) gibi sadece bireyin insan ilişkilerindeki ihtiyaçlarının eksikliği olarak ne J. B. Younger (1995: 59) gibi bireyin başkalarına duyduğu özlem olarak ne de Weiss (1973) gibi bir ayrılık olarak tanımlamamıştır. Onun kullanmış olduğu ‘yalnızlık’ ifadesi, birbirine bağlı bir anlamlar karmaşasına işaret eder. Ölüm sürecinin kimseyle paylaşamayacağı beklentisine işaret edebilir (s. 68). Diğer ifadeyle ölmekte olan insanın farklı nedenlere bağlı olarak karşı karşıya kaldığı bir yalnızlıktan bahsetmektedir.

Norbert Elias çalışması içerisinde, ölümün kaçınılmaz ve aynı zamanda bireysel bir gerçek olduğu belirtmiş, bunu da geçmişte ve modern zamanlarda ölümün ne ifade ettiği ve insanlar tarafından nasıl karşılandığı üzerinde durmuştur. “*Tüm bunlar, gelişmiş toplumlarda ölümün ve ölmenin, yaşayanların ufkundan önceki zamanlarda olduğundan daha fazla çıkarılıp normal hayatın perde arkasına sürgün edilmesine katkıda bulunuyor. Hiçbir zaman insanlar, günümüz gelişmiş toplumlarındaki gibi böyle sessiz ve hijyenik ölmediler ve yalnızlığı bu kadar teşvik eden toplumsal koşullarda yaşamadılar*” sözleriyle özetlemektedir (s. 98). İnsanlık doğumla var olduğu gibi ölümle de son bulacaktır. Bu nedenle Elias’a göre insanın hayatını şekillendirmesini sağlayan önemli unsurlardan biri yaşamının her döneminde karşı karşıya geldiği ölüm korkusudur. Bu nedenle insanlar ölümle baş edebilmek adına farklı inanç ve ritüeller geliştirmeye çalışmıştır. Örneğin Hades, Valhalla, cennet ve cehennem gibi. Bu kavramlar ışığında insanlar, öldükten sonra birlikte yaşayacakları düşüncesini mitleştirmişlerdir (s. 7). Yazar ne kadar ölümün bireysel bir gerçek olduğunu ifade etmiş olsa da aslında bu kavramın insanın yaşamını sorgulamasına neden olan bir olgu olarak da görmektedir.

İnsanlar ilerleyen yaşlarıyla birlikte aşama aşama ölüme yaklaşmakta, fakat gelişmiş toplumlarda ölüme yaklaşan insanların yaşamdan koptuğu ve izole bir hale geldiği görülmektedir. Yazar bu savını geçmişe dayandırmıştır. Çünkü geçmişte insanlar, hastalık gibi herhangi bir nedenle ölüm sürecine girdiklerinde ailelerinin veya çevresindeki diğer insanların, sevdiklerinin destekleri ile mücadele edecek

gücü bulmuştur. Örneğin, Ortaçağ toplumlarında “yaşam daha kısa, tehlikeler daha kontrol edilemez, ölüm daha ıstırap verici” olmasına rağmen ölüme yakın olan kişiler daha çok ziyaret edilmiştir. Genel inanca göre ölümle karşı karşıya olan kişi, ölüm korkusu, suçluluk korkusu gibi korkulara kapılacağı için sık sık yapılan ziyaretlerin onu rahatlatacağına inanılmıştır. Bu nedenle ölmekte olan insanlar yalnız bırakılmamıştır (s. 23). Fakat yazara göre günümüzde insanlar, ölüme yakın olan kişilere daha az ziyarette bulunmakta hatta çoğu kişi hastane veya huzurevlerinde, sevdiklerinden uzak ve yalnız bir şekilde ölmektedir. Buna neden olduğunu düşündüğü ve dile getirdiği kavram özellikle ziyaret eden insanların yaşadığı mahcubiyet duygusudur (s. 31). Bir anlamda ölmeye yakın olan kişinin daha çok ihtiyaç duyduğu birçok şey, bu mahcubiyet ve utanç duygusu sebebiyle göz ardı edilmiştir. Aynı zamanda günümüzde var olan yukarıda da ifade edilen hastane, huzurevi gibi kurumların olması insanların ölümle ilgili anlam arayışlarını zayıflatmakta ve ölmekte olan kişinin yalnızlık hissini arttırmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı insanlar arasında, aslında sosyal bir bağ kurmasını sağlayan ölümün, tam tersi ölmekte olana destek verme, birleşme, acıyı paylaşma noktasında üstlenilen rolleri azalttığı görülmüştür. Bu durum yalnızca ölüm anı için değil ölümden sonrası için de geçerlidir. Ancak modern toplumlarda artık bu yapılanlar daha bireysel bir hale dönüşmüştür (s. 38). İşte Elias, modern toplumun bu yaklaşımını eleştirmektedir. Hem ölmekte olanların yalnızlığını hem de geriye kalanların ölüm acısını azaltabilmeleri için toplumsal olarak gösterilen dayanışmanın tekrar gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktadır.

Bu konuyu Elias çocuklar üzerinden de ele almıştır. Geçmişte insanların “ölüm, mezar ve hepsinden önce mezarda ölümlere neler olup bittiği hakkında detaylıca konuşmak, o zamanlar o kadar katı bir toplumsal sansüre tabi değildi. Çürüyen insanların cesetlerinin görülmesi dahi olağandı. Çocuklar dahil herkes, bir cesedin neye benzediğini bilirdi; herkes bildiği için de toplumsal ilişkilerde olduğu gibi” birçok alanda ölüm hakkında konuşabildiklerinden bahsetmiştir (s. 30). Hatta eskiden ölmekte olan insanların yanında çocukların bulunabildiğini, nerdeyse her şeyin insanların gözü önünde cereyan ettiği bir yerde, insanların ölümünün de çocukların gözleri önünde gerçekleşmesinde bir sakınca görülmediğini belirtmiştir. Eskiden doğum gibi ölümde bugüne nazaran çok daha aleni ve samimi olaylar olarak görüldüğünün özellikle altını çizmiştir. Fakat gelişmiş toplumda bu durumda değişikliğe uğramıştır. Çünkü insanların ölümle ilgili kendi korkularının olması, bu gerçekliği çocuklarına anlatmalarını engellemiştir (s. 25). Çocuklarıyla bu konuşmayı yapmaya çekinen yetişkinlerin aslında en büyük endişeleri kendi korkularını çocuklarına aktarabilecekleri ihtimalidir. Konuşma esnasında kendi korku ve endişelerini bastıramayabileceğini ve çocuklarına bu korkuyu yansıtabileceğini, bunun da çocukta derin bir travmatik etkiye neden olabileceğini düşünmektedirler.

Genel olarak bakıldığında Elias'ın görüşlerine göre ölüm insanlık için yaşamı boyunca kaçınılmaz bir gerçekliktir. Aynı şekilde yalnızlık kavramı da doğumla başlayan ve ölümlle sona eren, insanların dönem farklı sebeplerle karşı karşıya kaldığı bir duygudur. Ele alınan bu iki kavram, diğer felsefe, psikoloji gibi alanlar dışında sosyolojide de olumlu bir anlamdan çok olumsuz bir anlam temelinde kullanılmıştır. Bu kavramlar ele alınırken temellendirilen diğer bir nokta ise toplumsal değişimdir. Çünkü modern zaman öncesi dönemlere özellikle sosyoloji alanının perspektifinde bakıldığında, insanların bir arada bir dayanışma içerisinde, bir bütünü oluşturup bir denge kurarak, iş bölümü yaparak bir klanı, topluluğu veya toplumu oluşturduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle sosyal olan ve birlikte yaşamaya daha meyilli olan insanın, geçirmiş olduğu bir toplumsallaşma süreci ele alınmaktadır. Fakat Elias'ın, Aries'in ifade ettiği gibi modern zamanla beraber bir toplumsal değişim meydana gelmiş ve toplumsallaşma süreci bu değişimle beraber bir anlamda yerini yavaş yavaş yalnızlığa bırakmıştır. İki yazarında temelde aldığı konular aslında Batı'da başlayan büyük değişimle birlikte hissedilen yalnızlık ve hatta ölüm anında olan yalnızlıktır. Aries bu noktada modern zamanda insanların ölümü kötü, çirkin gördüğünü, diğer insanların ölmekte olan birini görmekten rahatsız olduğunu, bu nedenle insanların bakım evi, hastane gibi yerlerde öldüklerini, bu kurumların ölüm merkezi haline geldiğini ifade etmiştir. Bu nedenle insanların diğer insanların olmadığı bir yerde ölmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Bu düşünce modern zamanla birlikte birbirinden uzaklaşan, yalnızlığa doğru yönelen hatta ölüm anında bile yalnız bırakılan, eskiden görülen dayanışmanın yok olmaya başladığı bir toplum yapısını meydana getirecektir. Bu nedenle Elias bu düşüncüyü sorgulamış ve özellikle korkunun daha yoğun olduğu ölüm anında, ölecek olan kişinin hatta öldükten sonra onu sevenlerinin yalnız bırakılmaması, bir aradalığın, dayanışmanın korunması gerektiğini savunmuştur.

Elias'a göre modern zamanın beraberinde getirdiği toplumsal değişim ile birlikte ölüm kavramının olumsuz dönüşümünden kurtulmanın yolu, öncelikle insanların hem bireysel hem de toplumsal olarak ölümlle yüzleşmesi ve bunun bir görev olduğunu kabul etmesidir. Kabullenmeyi kolaylaştıracak olan şey ise toplumsal dayanışmanın, sevginin, şefkatin, ölüm sonrasında gerçekleştirilen ritüellerin öneminin tekrar vurgulanmasıdır. İnsanların korkularıyla yüzleşerek ölmekte olan insanlarla daha derin bir bağ kurması, empati yapması, şefkatle yaklaşması, elinden tutması gerekmektedir. Bu genel olarak ölüm korkusunun yanı sıra yalnızlık hissini yaşamalarını, kalan zamanlarında hayattan izole olmalarını engelleyebilir. Bu nedenle ölüm, yalnızca bireysel bir sonu ifade etmemelidir. Tam tersi insanın yaşamını anlamlandırması adına her defasında sunulan bir fırsat olarak görülebilir. Norbert Elias'ın çalışmasında

da yer verdiği ve görüşlerini en net şekilde ifade eden şu mısralar olabilir.

“Mezar, hoş ve özel bir yerdir ama,
Sanma kimse kucaklaşsın orada...”

Kaynakça

- Aries, P. (1991). *Batılının Ölüm Karşısındaki Tavrıları*; (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Gece Yayınları.
- Elias, N. (2023). *Ölmekte Olanların Yalnızlığı Üzerine*, (çev. Oğuzhan Ekinci), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peplau, L. A. ve Perlman, D. (1982). Blueprint for a social psychological theory of loneliness, Oxford, England: Pergamon, 99-108.
- Younger, J. B. (1995). The Alienation of the Sufferer. *Advances in Nursing Science*. 17(4), 53-72.
- Weiss, R. (1973). *Loneliness: The Experience of Social and Emotional Loneliness*. USA: MIT Press.